

ראש השנה

[א]

אכילה לפני התקיעות

אכילה לפני קריאת המגילה

כתב התרומת הדשן (סימן קט) דמי שקשה עליו התענית אסור לאכול קודם קריאת המגילה, וכדאמרינן (ברכות ד, ב), לא יאמר אדם אוכל קימעא ואשתה קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה וכו' וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. וכתב התרה"ד דכ"ש לענין קריאת מגילה דחיישינן שמא תחטפנו שינה ויבטל מקריאתה, שהרי יש בה שהות טובא וגם קריאתה חובה טפי, שהרי כל המצות נדחות מפניה.

אכילה או טעימה

ודין זה לגבי קר"ש הובא בשו"ע (או"ח רלה, ב) אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן ק"ש של ערבית. ובמגן אברהם (שם, ד) הביא שמלשונות הפוסקים משמע דטעימה שרי, אך מדברי התרומת הדשן הנ"ל לגבי מגילה משמע דאפילו טעימה אסור. וכן מסיק המג"א בסימן תרצב (סק"ז) לענין טעימה לפני קריאת המגילה שאין להקל אלא לצורך גדול, וכן בסימן תרנב (סק"ד) לענין טעימה קודם נטילת לולב מסתפק המג"א לומר דטעימה אסור, ונשאר בצ"ע.

ובמ"ב (תרצב, יד) פירש ד"צורך גדול" היינו חולה קצת או מי שמתענה והתענית קשה לו. ושיעור טעימה היינו כביצה פת או משקין כשיעור ביצה צ"ע הרי לענין משקין אין שיעור, ואולי מתכוון למשקין המשכר, ועדיין צ"ע.

וכתב המ"ב (שם, טו) דכמו דבליה אסור לאכול קודם קריאתה ה"ה ביום, אפילו כבר התפלל אסור לאכול קודם קריאתה, כמו לענין שופר ולולב.

אכילה לפני תקיעת שופר

והנה, ממה שדימה המ"ב מקרא מגילה לתקיעת שופר, משמע שמה שכתב לענין מגילה שייך גם בשופר, דהיינו שאכילה יותר מכביצה פת (או פת הבא בכיסנין, כמו שנבאר להלן), אסור מעיקר הדין, ולענין טעימה, שהוא כביצה פת או אכילת פירות בלי שיעור, אינו מותר אלא בשעת הדחק, אבל שלא בשעת הדחק גם טעימה אסור.

אכילה לפני תפילת מוסף

ועוד יש מקום לדון לאסור אכילה קודם תקיעות, משום אכילה קודם מוסף, דהנה המחבר (או"ח רפו, ג) פסק שמותר לטעום קודם תפלת המוספין אכילת ארעי, ובשער הציון (סק"ז) כתב שאחרונים סתמו ולא בארו עד כמה יקרא בזה אכילת עראי, ומציין דמה שכתב בסימן תרל"ט לגבי סוכה, שייך גם כאן. ועי"ש שעל מה שכתב השו"ע (תרל"ט, ב) שתבשיל העשוי מחמשת מינים, אם קובע עליו חשיב קבע וצריך סוכה, מבואר דכל שהוא יותר מכביצה מעט חייב בסוכה, ולפי"ז לענינינו אסור לאכול קודם תפילת מוסף יותר מכביצה, ואפילו כביצת פת הבא בכיסנין, דהרי אפילו בתבשיל העשוי מחמשת מיני דגן מחמיר המ"ב.

והנה זה דבר שלצערינו הרבה נכשלין בזה (אולי בדלא יודעין), ואוכלים "קידוש שלם" לפני התקיעות. ועיין בספר מטה אפרים (תקפח, ב) כותב, שמי שלבו חלש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום, יעשה קידוש ויאכל כזית לעקיך (עוגה) בכדי שיהיה במקום סעודה, ואח"כ ישתה מעט קאווי (קפה) או טייא, ומ"מ יש להם לעשות בצינעה, מפני המון עם שלא יקילו ביותר. אבל באמת "מנהג המון העם" להקל וצ"ע על מה הם סומכים.

קידוש אחר תקיעות דמיושב

והנה בפנקס התקנות של עיר פוזנא נמצא, שבשנת תקצ"ב בעת מחלת החולירע, פירסם הגרע"א ובית דינו הוראה שיאכלו קודם מוסף בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, וז"ל של הגר"נ געשטעטנר (הובא בציץ אליעזר כ, כג):

[העתקה מתקנות הגאון רבי עקיבא איגר ובית דינו זצ"ל שהוציאו בשנת תקצ"ב בפוזנא בעת מגיפת החולירע ר"ל, התקנות כתובות בשפת אשכנז בגופן שלהן (כדי שיבינוה גם המוני העם) ובתוכן כמה ביטויים בלשון הקודש, התרגום ללה"ק נעשה על ידי הח"מ, והרי לשון סעי' י"ב בתרגום ללשון הקודש]:

"הגאב"ד וביד"צ מודיעים, שכל מי שמרגיש עצמו בחולשה כל שהיא, מחויב תיכף אחר תקיעת שופר ללכת לביתו ולסעוד ארוחת בוקר בעשיית קידוש במקום סעודה, ואף שהוא הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, כי תיכף אחר שחרית כבר חל חיוב קידוש, וזה אי אפשר שיעשה אלא במקום סעודה וקודם תקיעת שופר אינו מותר אלא טעימה בעלמא, וממילא רק בקושי רב אפשר שיעשה קידוש במקום סעודה קודם תקיעת שופר. ברם כדי שאף אחד לא יאחר תפלת מוסף בלחש ימתינו בכל בתי כנסיות לערך חצי שעה בהתחלת תפלת מוסף". [העתקתי מכתב ידו של הרב ר' זאב פילכענפעלד ז"ל, אבד"ק פוזנא. וע"ז באעה"ח כ"ט טבת תשכ"ה ירושלים ת"ו, נתן געשטעטנר].

והנה עיקר החידוש בפסק זה שעדיף לקדש בין תקיעות דמיושב למעומד ובלבד שלא יטעום קודם התקיעות, וראיתי מביאים (הליכות שלמה ב, ג) שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל, כשהיה חלוש והיה צריך לאכול ביום שני של ר"ה, היה מקדש אחרי תקיעות דמיושב, ושב למנין אחר שעמדו בו לפני התחלת תקיעות דמיושב, והתכוון לצאת ידי חובתו בתקיעות דמעומד בברכה שברכו על תקיעות דמיושב.

קידוש לפני התקיעות

ובאמת בשו"ת חתם סופר (יו"ד ז) מבואר דלא הסכים לחידושו של הגרע"א לאכול בין התקיעות, דדן שם בחולה שרצה להיות ש"ץ, ואם לא שיאכל לא יוכל לעבור לפני התיבה. והורה לו החתם סופר שקודם הליכתו לביהכ"ג, שהוא קודם אור היום, יטעום ואפילו יאכל, ויחזק לכו להתפלל. ואם לא סגי ליה בכך כתב לו החת"ס עלי ועל צווארי שיקדש על היין אחר תפלת שחר **קודם תקיעת שופר מיושב**, דאח"כ קודם מוסף הוה הפסק בין תקיעות מיושב לתקיעות של סדר הברכות, אך מיד אחר תפלת שחר יקדש ויסעוד ויתפלל לפני ה'.

הרי שנקט שעדיף לקדש לפני התקיעות, מלקדש בין התקיעות דמיושב למעומד. ואולי נחלקו בפלוגתא הראשונים מה הם עיקר התקיעות, שהגרע"א סובר שעיקר התקיעות הם תקיעות דמיושב, ולכן לא הקפיד כ"כ אם יהיה הפסק בינם לתקיעות דמעומד, אבל החת"ס סובר שעיקר התקיעות הם תקיעות דמעומד על סדר הברכות ולכן הקפיד על ההפסק.

[ונחלקו בזה הראשונים, הרי"ף כתב דלכן המנהג היה לתקוע תשר"ת למלכות, תש"ת

זכרונות, ותר"ת לשופרות, משום שכבר יצא ידי חובתו בתקיעות דמיושב. אבל דעת התוס' (פסחים קטו, א) שעיקר התקיעות הם על סדר הברכות].

ציבור מדכרי אהדדי

בשו"ת ציץ אליעזר (ו, ז) כתב ליישב המנהג, שסומכים על המ"א שמעיקר הדין טעימה מותר, וכן דעת החיי אדם לענין אכילה לפני נטילת לולב. ואע"פ שהם לא התירו אלא למי שהוא חלש, י"ל שהיום כולנו חלשים. אבל לפי"ז עדיין לא הותר אלא טעימה בעלמא, דהיינו לא יותר מכביצה פת או פת הבא בכיסנין, מלבד אכילת פירות שבהם מותר להרבות.

ועי"ש שרצה להוסיף עוד לימוד זכות על "מנהג" העולם, מפני שהתקיעות נעשים ע"י כל הציבור ביחד, ולכן ליכא בכה"ג חששא לשמא ישכח, דהרי מה"ט הוא שמחלק שם החיי אדם בין טעימה לאכילה, משום דדוקא באכילה גזרינן שמא ישכח, משא"כ בטעימה בעלמא, וא"כ טעם זה דלא יבא לשכוח שייך עוד יותר לפני התקיעות מבלפני נטילת לולב, שמכיון שיודע שהרבים לא יחכו לו, נותן דעתו לגמור טעימתו במהירות ולחזור לביהכ"ג, ולשמא כל הציבור ישכח לזה בודאי לא חיישינן דציבור זריזין הן. ומי שירצה לצאת מן המובחר, יכול לבקש מחבירו או משכנו שיזכירנו ללכת לתק"ש בשעה המיועדת.

ולפי טעם זה היה עדיף לקדש בבנין של הביהכ"ג, שכולם נמצאים ביחד, ואז בוודאי אין חשש שימשך, ואולי על זה סמכו מה שמקדשים בישיבות, [ושמעתי שהמנהג התחיל בסלבודקה בקובנא, דשם כולם נמצאים ביחד].

היתר ע"י העמדת שומר

ועי"ש שהביא כסמך לדבריו מה שכתב החת"ס בהגהותיו על השו"ע (תרנב מג"א סק"ד), דמי שמצפה שיביאו לו לולב מותר לו לאכול, דהרי יש לו מי שיזכירנו שלא ישכח, והיינו אותו שיביא לו הלולב. ולפי"ז יהיה קצת לימוד זכות גם על אלו שאוכלים יותר מכביצה, דכמו שכתב החת"ס שאם יש לו שומר יהיה מותר לו לאכול ולא רק לטעום, משום שסומך על השליח, ה"נ יכולים ג"כ לאכול, דציבור מדכרי אהדדי [ומ"מ אינו מתיר מכה זה אלא טעימה בעלמא].

אלא שנראה שהמ"ב סובר שאין להקל ע"י שומר, דהנה הבאנו כבר מה שכתב לענין מקרא מגילה שאסור לטעום, והנה המ"ב מסיק שם (תרצב, טז) שאם הוא אדם חלוש והשהייה יזיק לבריאותו ויכול לבוא לידי חולי וטעימה מעט אינו מספיק לו, מותר לאכול, אך יבקש מאחד שיזכירנו לקרוא את המגילה אחר אכילתו. וא"כ משמע שדווקא בחולה הותר ע"י שומר, אבל בלא"ה לא מועיל שיעמיד שומר.

וע"ע במ"ב (תרנב, ז) לענין מי שאין לו לולב ביו"ט ראשון של סוכות, שאסור לאכול, שכתב וז"ל וטעימא בעלמא מדינא שרי, מ"מ אין להקל בזה אם לא לצורך גדול ... ויש אומרים דאם מצפה שיביאו לו לולב אין לו להמתין כלל, דהרי יש לו מי שיזכירנו לנטלו היינו אותו שיביא לו הלולב, ומי שחלש לבו בודאי יוכל לסמוך ע"ז. משמע שמסופק האם אפשר לסמוך על השומר.

וכידוע שהגר"א העניק הרעיש את העולם שאסור לקדש ולאכול לפני התקיעות, ועדיף לאכול בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. וז"ל שו"ת גבורות אליהו (או"ח קנח) ואחרי הדברים האלה נראה, שהאיסור להפסיק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין זה מעיקר דינא אלא הידור, ועל כן אינו מעכב, ובחלשים יש להקל. ומצינו לענין ברכת התורה שאפילו אכל ושתה ועסק אין זה הפסק.

אבל לאכול ולשתות כשהגיע זמן עיקר המצוה, אסור מדינא דגמרא - ותמהני על מה שנוהגים באיזו מהשיבות שמאחרים להתפלל מוסף, ועל כן אוכלים ושותים קודם תקיעות דמיושב שהן מצות היום, ודי לנו להקל לאכול אחר התקיעות דמיושב קודם מוסף.

וענין רבים מדכרי אהדדי לא מהני בזה, ואין כאן מקום להאריך יותר.

איסור להתענות בר"ה

עוד ראיתי לימוד זכות על מנהג העולם, עפ"י דברי המג"א (תרנד, ד) שכתב שמי שבא בדרך ומצפה שיבוא למקום הלולב, אף המחמיר שלא לטעום לא יתענה יותר מחצי היום, הרי מבואר בדברי המג"א שאף שלא נטל עדיין לולב אין לו להתענות. וא"כ ה"ה הכא כפי המנהג בהרבה מקומות היום שמסיימין אחרי חצות, א"כ יש לחוש שלא יתענה בראש השנה. אבל יש לפקפק בהיתר זה, שהרי אם ישתה קפה או מים לפני התפילה כבר לא יחשב כמתענה.